

МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА*

Славянските печатари във Венеция в оптиката „ние и другите“

TSIBRANSKA-KOSTOVA, M.: The Slavic Printers in Venice in the Optics “Us and Others”. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 2, pp. 308-315 (Bratislava).

This paper analyses data from the prefaces and afterwords of the Venetian Cyrillic printed books between 1519/20 and 1572 in purpose of establishing how notions of otherness and identity are modeled in and through language. The assumption is that behind the concentration of multilingual books in the 16th century capital of the European printing lies the coming together of people from different ethnicity. Complex intercultural interactions emerge between printers and men of letters involved in the dissemination of books through the printing press. The aim is to clarify how the emigrant status of the Cyrillic book in Venice and of its creators manifests itself.

Early Venetian Cyrillic printing, otherness, cultural interactions.

Ние и другите е една от вечните и непреходни теми в хуманитаристиката, тъй като е приложима за всяка епоха и е свързана с познавателния и ценностния човешки опит. Тя се проявява в множество концептуални опозиции *свое–чуждо, родно–неродно, приемане – отхвърляне, сътрудничество–противопоставяне* и др., но може да се разглежда също така в конкретни пространствени, времеви, етнически, етически, религиозно-верски измерения. Независимо от множеството възможни подходи към нея остава неоспоримо, че в основата на търсенията стоят важни обществено-исторически проблеми, които намират изражение в езика и културата. При това различията между един и друг социум в най-широкото разбиране на термина могат да имат положителна или отрицателна конотация, да обхващат прояви на социална маргинализация или да подчертават новото и прогресивното.

Възникването на книгопечатането на кирилица е безспорен културен феномен за орбитата на *Slavia Orthodoxa* в предмодерната епоха от края на XV и през целия XVI в. Макар че първите издания се появяват в Краков, столица на средновековното Полско княжество през 1491 г., и в Цетине, Черна гора, в 1494 г., всеизвестен факт е, че република Венеция остава водещ център по брой и качество на издадените кирилски книги, каквато тя е в европейски мащаб по отношение на цялостната продукция на издания с друга графика и на други езици. Така например още през XV в. Венеция произвежда повече от половината от всички италиански книги; в периода XVI–XVIII в. 80 % от печатните гръцки книги се появяват във Венеция;¹ венецианските кирилски издания само през XVI в. са 64 палеотипа, запазени с общо 559 екземпляра в различни книгохранилища в Европа.² Те обхващат

* Prof. Mariana Tsihranska-Kostova, Doctor of Philology, Department of History of Bulgarian Language, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, 52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria. tzibran@abv.bg.

¹ Caroll, L.: Venetian Literature and Publishing. In Dursteler, E. (ed.): *A Companion to Venetian History, 1400–1797*. Brill's companion to European History. 2013, 4, s. 627.

² Сазонова, Л. И.: Книги кириллической печати во второй половине XVI века между Римом и Москвой. In Гусева, А.: Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог. Под общей ред. Л. И. Сазонова. Кн. 2. Москва: Индрик, 2003, с. 1242–1270.

периода от първото издание на Служебника на Божидар Вукович от 1519 г. до печатния сръбския буквар от 1597 г. Зад това струпване на разноезични книги в един „печатен мегаполис“ стои струпването на хора от различни етноси. Възникват сложни интеркултурни взаимодействия между лицата, които участват в разпространението на книжнината чрез печатната преса.

В съвременното книгознание се обособяват направления, които се занимават специално с възникването на славянското кирилско книгопечатане, или с така наречените кирилските инкунабули и палеотипи.³ Те са динамично развиващи се, с ясно обособени подфери: описи и каталози на ранни печатни книги; дигитални и фототипни репродукции на редки и ценни представители;⁴ археографско документиране и систематизиране на фондове; изследвания върху отделни аспекти на текста, езика и изобразителния репертоар; преводи на предисловията и послесловията, в които ранната печатна книга утвърждава своя граждански статус чрез редица нови елементи: име на издателя, място на издаване, точна дата, биографични данни, издателски програми и манифести, многообразието от допълнения, наричани *мета-*, *паратекстове* или *анаграфи*.⁵ Значително по-редки са тесните културологични аспекти, като този, как се проявява емигрантският статус на кирилската книга във Венеция и на нейните създатели. Ето защо за основен обект на проучване в статията е избрана една социална група, която представлява разновидност на част от интелектуалния елит на средновековното общество, а именно печатарите. Основният предмет на проучване е опозицията *ние* и *другите* чрез моделирането на понятията *чужденецът*, *емигрантът*, *другият*. Стремехът е да се отговори какви социални контакти и зависимости, но и какви стереотипи се пораждат в интеркултурната комуникация на славянските печатари с чуждата среда и помежду им. Изворовият материал се извлича от добре познати източници – многократно издаваните и превеждани на съвременни езици печатни предисловия и послесловия на венецианските палеотипи,⁶ с особен акцент към хронологическия отрязък 1519–1572. За съжаление, други възможни източници, като венецианските архиви и данъчните документи, не са достатъчно изследвани по отношение на славянските печатари, с изключение на фамилия Вукович.⁷

³ Incunabula – печатните книги от люлчиния период до 1501 г.; палеотипи – формално до 1551 г., но критерият не е строго приложим към славянското кирилско книгоиздаване от XVI в. и книгите на първия български печатар Яков Крайков от 1566–1572 също се включват в терминологичния обхват на палеотипите.

⁴ Един от най-значимите актуални приноси е фототипното издание на Празничния миней на Божидар Вукович Подгоричанин от 1538 г. Отг. Редактор М. Полимирова. Подгорица, София: Матица черногорска и НБКМ, 2021.

⁵ Обобщения у Полимирова, М.: Научният интерес към венецианските кирилски печатни книги от XVI в. в България. In: Ricerche slavistiche. Nuova serie 2020, 3 (63), s. 189-207; за посочените термини у Petrov, Iv.: Od inkunabulów do pierwszych gramatyk. Konteksty rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV – początek XVII wieku). Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu Łódzkiego, 2015; Petrov, Iv.: The Development of the Bulgarian Literary Language: from Incunabula to First Grammars, Late Fifteen – Early Seventeen Century. Translated by Marek Majer and Katarzyna Gucio. Lexington books, Lanham–Boulder–New York–London, 2021.

⁶ Предисловията и послесловията към венецианските кирилски издания са били обект на различни преводи на съвременни езици. За целите на настоящата работа се придържахме към класическото издание на Каратаев, И. И.: Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. Т. I, с 1491 по 1652. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук, 1883, както на новите издания в оригинал на стара кирилица и в превод на сръбски, поместени у Лазић, М.: Издавачка делатност Божидара и Вићенца Вуковића у Венецији (1519–1561). Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2021. За удобство при цитиране на тези два източника вътре в текста се използват следните съкращения *K* и страницата и *L* и страницата от посочените издания.

⁷ Милошевић, М.: Нови извори которског, ватиканског и млетачког архива о дјелатности Вуковића, штампара и књижара XVI вијека. In: Штампарска и књижевна дјелатност Божидара Вуковића Подгоричанина. Радови са

Няколко предварителни съображения биха ни помогнали да изберем доминантните признаци за анализа. В изследването изхождаме от постановката, че венецианското славянско книгоиздаване съвместява в себе си три исторически типа отношения: на поствизантийската култура и западната култура; на средновековния и предмодерния мироглед; на взаимодействието на славянската със западната и гръцката култура. Тези три типа отношения могат да се опишат с помощта на концептуални диференциални полета и признаци, които са отразени в ключови термини, т. е. чрез езика.

1. Славянската печатарско-емигрантска диаспора във Венеция. Тя обозначава своя социален статус чрез религиозни длъжностни термини към личното име или топонимни данни за произхода. Личното име никога не е без приложения, които имат познавателна и конотационна роля. Пример за това е въвеждането на изходните данни за мецената и печатаря в първата венецианска печатна книга на кирилица, Служебника от 1519–1520 г. Така известният печатар Пахомий назовава себе си *ѿѣрѣмонахѣ пахоміѣ ѿ црѣнѣ горѣ ѿ реке*, а меценатът Божидаръ *Вѣковѣ ѿ гѣрѣ Пѣгоричанинѣ*, като и към двамата са приложени трафаретни снижаващи епитети, типични за славянските книжовници за подчертаване на тяхната тленност, греховност и нищожност пред Божието слово. Те практически не се различават спрямо адресата, макар меценатът да е светско лице: Вукович е грешен и най-нищожният сред хората, впоследствие наречен само раб Божи Божидар, а Пахомий – най-окаян и най-нищожен сред иноците (*К* 44–45; *Л* 215–216). Устойчивият модел на въвеждане на лицата се потвърждава от следващия палеотип, Псалтира с Часословец от 1520, където разликите в именуването са само словоредни, правописни и синонимни по отношение на двойката *свещеноиннок-ѣеромонах* за Пахомий: *Божидарѣ Вѣковикѣ Пѣгоричанинѣ ѿ гѣрѣ*, *сѣѣннонокѣ пахоміѣ ѿ црѣнѣ горѣ ѿ реке* (*К* 48; *Л* 219). Още от втората печатна книга се появява титулатурният статут на мецената като господин, *гѣа Божидара Вѣковича Пѣгоричанина*, а впоследствие и като *Гѣа Бѣ Вѣвода* в текст и в неговия издателския герб, получил оторизация от Карл V (1500–1558), от когото през 1537 г. се сдобива и с деспотска титла.⁸ Именуването на най-важния меценат на кирилската книга във Венеция е било обект на редица изследователски хипотези, подкрепени по различен начин от архивни източници. Без съмнение става въпрос за изтъкване на генеалогия, реална или имажинерна, но с подчертана аксиологична стойност, чиито родови корени в последно време се свързват както със Зета, така и с родословието на сръбския деспот Бранкович (1427–1456), известен и с прозвището Вълкоглу.⁹ Идентичностните елементи обрисуват Вукович като отдаден на родовите християнски корени и загрижен за книжовното дело, а не като представител на отделен съсловие, тъй като по справедливото наблюдение на М. Лазич той е преди всичко знатен търговец, който се занимава с книгата като с търговски артикул.¹⁰

Печатарите във Венеция най-често са монаси, приели свещеническа или дяконска степен. Затова ѣеронимите приложения към личните имена са *ѣеромонах*, *ѣеродякон*, *монах*, *свещеник*: *мнѣи и сѣѣникѣ Теодорѣ*, *ѣерѣдиаконѣ Мѣѣси* и др. Някои лица имат допълнителна

научног скупа. Титоград, 29 и 30. 09. 1983. Ур. М. Ј. Миловић. Научни скупови 13. Титоград, 1986, с. 215–333. Най-актуални данни и пълна библиография у Лазич, М.: Издавачка делатност Божидара и Вићенца Вуковића у Венецији (1519–1561), с. д., с. 37–81.

⁸ Лазич, М.: Од Божидара Вуковића до Дионизија дела Векије: идентитет и псеудоним у култури раног модерног доба. In: SCALA PARADISI. Академику Димитрију Богдановићу у спомен: 1986–2016. Словенски и српски средњи век. Књига 1, Београд: Српска академија наука и уметности, 2018, с. 171.

⁹ Лазич, М.: Од Божидара Вуковића до Дионизија дела Векије, с. д., с. 168–170.

¹⁰ Lazić, M.: Between and Imaginary and a Historical Figure: Božidar Vuković' Professional Identity. In: Ricerche slavistiche. Nuova serie 3 (63), 2020, s. 141–156.

длъжност, като Генадий параклисиарх, или уредник на манастира „Св. Сава“ в Милешева, участвал в отпечатването на Октоих петогласник от 1537 г. (К 87; Л 241). Духовният ранг предполага висока теологична и книжовноезикова подготовка, което се доказва от обширните извънтекстови допълнения към книгите. Представянето на издателите се оформя в повтаряща се рамка. В нея топонимните данни означават произхода на лицата. Той се маркира чрез термина *отъчство*. Чрез него се изтъква родовото чувство, идентификацията с родна територия, пространство, а не с личностни етнически спецификатори. Бихме могли да оприличим този тип заявяване на идентичност с фолклорния израз „бащина земя“. Пример за подобно именуване е начинът, по който се представя йеродякон Мойсей, печатарят на Молитвослова (Сборник за пътници) от 1536: *ѿ сръбскыне земли ѿчствоѿ же ѿ мѣста нарицаемаго коудимиа*; подобно при представянето на Генадий *ѿчствомъ ѿ мѣста приеполма* в Октоиха петогласник от 1537 г. (К 79, 87; Л 235, 241). Лексемата може да се употреби и реверсивно, т.е. не само да обозначи пространствената ос от Балканите към Венеция, но и да изтъкне обратното връщане на книгата от Венеция към Балканите: *хоштоу принести въсе типари великиѿ же и маліѿ въ своеѿ ѿтъчствоу*, както заявява Божидар Вукович в първото издание на своя Молитвослов (Сборник за пътници) от 1521 г. (К 53; Л 230). Предвкусвайки края на живота си, в два от анаграфите черногорецът емигрант дава израз на искрената си лична емоция, че не може да се върне в отечеството си поради османците и че е останал повече от очакваното на чужда територия: *не могомъ изыти въ ѿчствы своеѿ, ... Того ради въѣтъ мое оукъсненіѿ въ странахъ сій в Октоиха петогласник от 1537 г.; не моѣши изыти въ своеѿ ѿчствоу...*, того ради и наше оукъсненіѿ въ въ западнѣй странѣ италскыхъ въ велициѿ юрси рымскѿи в Сборника (Празничния миней от 1538 – К 85, 90; Л 239, 248). Към наложената традиция да се посочва мястото, откъдето е родом печатарят, се присъединява *недѣнини* и *мѣнши* въ *члвцехъ наречени Іаковъ* (Часослов от 1566), или *Іаковъ, Краковъ сынъ* (Псалтир с последования 1569) – първият български печатар. В неговите печатни книги се наблюдава следното развитие на изразите за произход: *родѣ* и *ѿчствомъ* *вехъ* *иже въ подкрыли великиѿ гори шеговецѿи близъ коласискаго града ѿ мѣста нарицаема калена река в Часословеца от 1566*, през *ѿ прѣдѣлехъ македонскихъ ѿ мѣста завоми софиа* (Псалтир 1569), *ѿ прѣдѣлехъ македонскихъ ѿ мѣста нарицаеми софиа* (Молитвеник 1570); *вехъ родомъ ѿ мѣста нарицаема софїа* (сборник “Различни потреби”).¹¹ Терминът *отъчство* може да има и чисто експресивна стойност. Така в Служебника от 1519–1520 г. йеромонах Пахомий от Черна гора го употребява метафорично за себе си: *емоужѣ ѿчство гровъ а лѣти земля* (К 46; Л 216). Може да се каже, че етноними за обозначаване на произходна идентичност се срещат по-често в сравнение с ръкописната книжнина от същия период. Така се създава опозиция между родното и чуждото. Началото се поставя в Молитвослова от 1521 г., в който се съдържа фразата на мецената, станала емблема за венецианското кирилско книгоиздаване: *и дошѣдшоу ми въ градѣ Венетїани видѣхъ съставляюшїихъ кожьствѣннаа писанїа на типарехъ Фроуги и Грькы и нїѣ языки, желанїемъ възделехъ наша сръбскаа же и българскаа такожде на типарехъ съставити* (К 53; Л 230). Тя би могла да се тълкува двояко. От една страна, целта е изравняването на православната кирилска книга с големите чуждоезични образци, които вече познават печатната преса, но от друга, споменаването на гърци (обобщено източното християнство) и фрузите или франките (латини, католици, обобщено западното християнство) изтъква своеобразието и нейния собствен идентитет

¹¹ Цибранска-Костова, М.: Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век. София: Валентин Траянов, 2013, с. 27.

между Изтока и Запада, сред езиците на Светото писание. Чувството на принадлежност към славянската емигрантска диаспора проличава в употребата на субстантивирани-те прилагателни, означени като „наши“, а това предполага опозиция с чуждите. Отново в същия източник се наблюдава различно и по-разгърнато пространственото моделиране на емигрантския статус. И двамата участници в печатния процес, меценатът и печатарят, този път избират друг тип идентификация: Божидар Вукович заявява: *пришѣдшоу ми вѣть вѣчѣства моего вѣдѣ земли Дѣвклинтискыѣ еже юсть въ прѣдѣлехъ макѣдоньскыхъ вѣть града нарицаемаго Пшдгорица влизъ соуштѣ града глаголемаго Дѣвклинтіе, еже некогда съзъда Дѣвклинтіанъ кесаръ въ имѣ свое; Пахомий допълва: вѣть вѣстровъ Дѣвклинтѣискаго езера* (К 54; Л 230). Смяната би могла да се обясни с желанието да се изтъкне историческата памет за Римската империя в балканските територии, а също така връзката на илирийските земи, откъдето произхожда самият римски император Диоклециан (284–305), с Венеция. Тези факти дават гаранция за надеждност и значимост пред Венецианската република. Неслучайно Диоклециан е титулуван кесар (цезар). Това именуване се повтаря в Октоиха петогласник от 1537, за да се прокара връзка с *велицѣмъ кесарѣмъ Каролоушѣмъ*, или с император Карл V, и да се обоснове исторически правото на управление над Свещената Римска империя в политически и духовен смисъл, както древната титла на цезаря съвместява владетелската, но и закрилническата роля над държавата и религиозния култ. От особена важност са протичащите социални процеси в Серенисимата още от втората половина на XV в. да се обособяват, легитимират и институционализират отделните емигрантски диаспори, особено на гърци, албанци и славяни чрез организирането им в така наречените братства (*scuoli*). Г. Плакотос подчертава, че диаспорите от емигранти и бежанци от градовете и районите на имперската периферия се превръщат в “*Schiavoni*”, “*Albanesi*”, “*Greci*”, за да се създаде нов субект, да се вградят тези групи в социалния живот и да се впишат във венецианските имперски стремежи и проекти.¹² Може да обобщим, че освен субстантивираната употреба на прилагателното *сръбски* в посочения източник, то се среща най-често в съчетанието *ѿ сръбскыѣ земли* и като утвърден етноним към името на св. Сава Сръбски, патрон на храма в Милешева. Наследявайки печатарското дело от баща си, Винченцо, който е възпитан в западна среда, също изтъква родовите си корени, като прикрепя етнонима към значими духовни ценности, каквито са владетелската институция и книжнината. В известната си Епистолия, поместена в Псалтира с последования от 1546 г., гнь Винценцо сѣбъ воеводѣ Божидара използва изразите *ѿ племена благочѣстнихъ владавичъ Сербскіѣ земли, цесарѣвъ сербскихъ, старѣ книгѣ писанѣ ѿ сръбскѣ земли* (К 105–106; Л 259–260). При Яков Крайков етнонимът *български* симпатично се прилага два пъти към името на Константин-Кирил Философ: в Часослова, л.122б, *кѣрила философа. ѿ оучитѣла словеньскаго. сыръчъ вьлгарьскаго* и в Месецослова на сборника “Различни потреби” при неговата памет на 14.02: *сѣго кѣрила философа оучитѣла вьлгарьскаго*. В последната си книга Яков оставя сведение за *българския цар Петър* (927–969), *петра цѣра вьлгаскаго* (sic!), породило множество интерпретации.¹³

Друг факт също има аксиологична стойност. Това е изтъкването на израза *въ прѣдѣлехъ макѣдоньскыхъ, вѣть прѣдѣлехъ макѣдоньскыхъ, въ странѣ макѣдоньскыѣ* в различни книги:

¹² Plakotos, G.: *Diasporas, espace et appartenance impériale dans la Venise moderne: une perspective comparée*. In: *Diasporas. Circulations, migrations, histoire*, 2016, 28, s. 37-54; обобщения у Plakotos, G.: *The Venetian Inquisition and aspects of. “otherness”: Judaizers, Muslim and Christian converts (16th–17th centuries)*. PhD thesis. University of Glasgow, 2004.

¹³ Цибранска-Костова, М.: Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков, с. d., с. 113-116.

от Молитвослова (Сборника за пътници) от 1521 г. до изданията на Яков Крайков. Той има широк географски обхват и обединяващ характер за територии в Черна гора, Косово, Западна България и др., които през XVI в. са в Османската империя. Така се възразят представите за античното и римското наследство, а поробените от османците християнски територии не се обозначават като част от иноверската империя. Термините и изразите *исманлътѣни*, *исманлътень*, *исманлътскій великихъ попѣреніи*, *лютыхъ агарнѣ*, *иноверными языки* в палеотипите от Венеция имат изцяло отрицателна конотация. Чрез тях се изтъква религиозният аспект на кирилското книгоиздаване и неговото призвание да подпомогне тежкото положение на християните и на техните църкви на Балканите, унищожени или лишени от божествените книги. Неутрални фактологични данни се изнасят рядко и само във връзка с хронологическата макрорамка при кой османски владетел става отпечатването на дадена книга. Те са типични за бележките на книжовниците в ръкописите и в тях се проявява така нареченият дискурсивен лежмитизъм да се представи абсолютната власт според средновековните разбирания за властта като божествена еманация.¹⁴ Примери: *Бѣсточными же начелѣствоующеу и властѣ дръжещоу Великому амирѣ соултанѣ селимъ векоу...* в следования Псалтир от 1520 г.; *Тогда же восточными странами вкладающеу великому въ амирехъ соултанъ соулейману* в Молитвослова от 1536 г. (К 49, 79; Л 220, 235).

2. Венеция и Балканите: преминаване на границите. Създаването на печатни книги е невъзможно на османска територия, затова в тях емигрантският статут на печатарите се обозначава като задължително пространствено преместване и движение от Балканите към Венеция. Създават се опозициите родно, близко – чуждо, далечно. Със синтактичните конструкции на *Dativus Absolutus* се подчертава местонахождение, напускането на родната територия и попадането в чуждата: *вывшоу ми тогда въ, пришедшоу ми, вверѣшшоу ми се* и др., а най-честите изрази за чуждото пространство са няколко ключови комбинации: *въ тоужден земли, въ западныѣ странахъ италскыи, въ тоуждѣи странахъ фалианскыи, въ италскыи ихъ странахъ, въ западныѣ странахъ*. Дори заявеното намерение на Вукович баща да премести печатната си преса на родна земя, е свързано с пространствен израз за движение: два пъти в Празничния миней от 1538 г. четем *мыслимъ сѣе типарѣ да изнесемъ, да изнесемъ въ своеѣ ѿчѣствен сѣе типарѣ* (К 90; Л 248). При Яков Крайков са налице спрегнати форми *изидохъ, вынидохъ*, както интересното допълнение отново с конотационна роля: *въ западныѣ странахъ близъ старого рима въ градѣ венеѣи, западныѣ странахъ римскыи*.¹⁵ Една специална подтема е начинът, по който е обрисован „градът на книгите“. В края на изходните данни обикновено се привежда кратката формула *оу вниціѣ*, докато вътре в анаграфите се разгръщат словесни формули за изтъкване на неговите достойнства. Срещат се изразите: *въ славѣнѣмъ градѣ венеѣиани, въ мирославѣствоуещемъ градѣ венеѣиани, въ вѣлеславѣнѣмъ мѣстѣ венеѣиани, въ вѣхъранимъ градѣ венеѣианскимъ, въ велемарочитомъ градѣ венеѣиани* и др. (К 46, 51, 79, 128 и др.).

3. Белези на социалната интеграция и комуникация. Независимо че заявяват своята идентичност по определена схема и пестелив, но изразителен начин, печатарите емигранти се стремят да се интегрират в европейското пространство. В езика на предисловията и послесловията проличава влиянието на местната среда. Темата е много обширна, поради което ще приведем само ограничен кръг доказателства. На първо място, усвояването на

¹⁴ Todorova, O.: The Ottoman state and its Orthodox Christian subjects: the legitimistic discourse in the 17th century ‘Chronicle of Serres’ in a new perspective. In: Turkish Historical Review, 2010, 1, s. 88 ; Biliarsky, Iv.: Le titre impérial des sultans Ottomans à travers leurs actes slaves du XVème siècle. In: Revue des études sud-est européennes, 2004, XLII (1–4), s. 17.

¹⁵ Цибранска-Костова, М.: Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков, с. д., с. 17–18.

¹⁹ Наумов, А.: Теологија у списима Ђурђа Црнојевића и Божидара Вуковића. In: *Scala paradisi: академику Димитрију Богдановићу у спомен: 1986–2016*. Словенски и српски средњи век. Књига 1. Београд: Српска академија наука и уметности, 2018, 1, с. 227-238.

от една новост. В края издателските сведения включват изброяването на четиримата вселенски патриарси – константинополския кир Йеремия (1521–1545), александрийския кир Йоаким (1486–1567), назован с неговата титла папа и патриарх, Михаил V в Антиохия (1523–1541) и Герман I в Йерусалим (1537–1579), а Константинопол е наречен „новият Рим“.²⁰ Действащият по това време султан не се споменава. Фактите са плод не само на последните усилия на воеводата Божидар преди смъртта му за възхода на кирилската печатна книга, но и на съзнанието за ценността на Празничния миней като съкровищница за светителската памет на православие. Както може да се очаква, налице са и факти за интегриране в средата чрез политически акценти да се споменава поименно управлението на Републиката в съответната година на издаване на дадена книга. Два примера са много показателни. За пръв път в Псалтир с Часословец от 1520 се отбелязва: *Тогда же старъ кишинстоуѣи въ славѣмъ градѣ Венетѣмъ велиславному доуѣи Лоунарѣдоу Лорѣданѣ* (К 47; Л 220 – дождъ Леонардо Лоредан (1501–1521); в Молитвослова (Сборник за пътници) от 1536 г. се споменава: *Въ врѣмѣ же то начелство дръжеиомъ въ велиславѣмъ мѣстѣ Венетѣни великому доуѣи Андрѣа Грити* (К 79; Л 235 – дождъ Андреа Грити (1523–1538), като името на дукс Андреа Грити се среща и в Празничния миней от 1538 г. (К 94, Л 251).

В заключение следва да се изтъкне сложната природа на явлениято венецианско кирилско книгоиздаване, което съвместява в себе си не само посочените в началото диференциални признаци за анализ, но предполага най-разнообразни аспекти на изследване и актуализация. Радостен факт е, че именно това се случва в европейското научно пространство и изследванията върху феномена венецианска кирилска книга продължават да се увеличават. Тя е средишно явление между Средновековието и Новото време, от което води началото си новото информационно общество на 21-ви век. Многоезичната културна среда през XVI век във Венеция създава предпоставки за контактни културни явления, за интеграция и отстояване на идентичност и предлага нови посоки на изследване на книжовната традиция на южните славяни.

Slovanskí tlačiari v Benátkach optikou „my a tí druhí“

Marijana Cibranska-Kostova

V príspevku sa analyzujú údaje z predslovov a doslovov k tlačeným benátskym cyrilským knihám z rokov 1519/20 až 1572 s cieľom zistiť, ako sa v jazyku a prostredníctvom jazyka modelujú pojmy inakosti a identity. Vychádza sa z predpokladu, že za koncentráciou viacjazyčných kníh v hlavnom meste európskej tlače 16. storočia stojí stretávanie sa ľudí rôznych etník. Vznikajú tu zložité medzikultúrne interakcie medzi tlačiarňami a literátmi, ktorí sa podieľajú na šírení kníh prostredníctvom tlače. Cieľom je objasniť, ako sa prejavuje emigrantský status cyrilskej knihy v Benátkach a jej autorov.

²⁰ Лазић, М.: Издавачка делатност Божицара и Вићенца Вуковића у Венецији (1519–1561), с. д., с. 98.

